

~~enato~~

Věčně mladá Paříž
První hodiny války

Stefan Zweig

V ě č n ě m l a d ě P a ř í ž

Nadepisují-li listy pařížských dnů dra-
hým jménem Rainer Maria Rilke, ačkoliy to
byl německý básník, děje se tak proto, že
jeho společnost se mi stala nejčastější a
nejmilejší a - jako na starých obrazech -
- vidím stále jeho odraz v sutý nad hori-
zontem tohoto města, jež miloval jako žád-
né jiné. Připomínám-li jeho a ony další
mistry slova, zkovaného osvíceným zlatnic-
kým uměním, zamýšlím-li se nad těmito uctí-
vanými jmény, která prosvětlovala mé mládí
jako nedosažitelné hvězdné obrazy, trýzní
mě neodbytně žalostná otázka: mohli by tak
čistí, výlučně k lyrismu obrázení básníci
v naší současné době turbulence a všeobec-
né zkázy vůbec existovat? Není to nezvěst-
né pokolení, které v nich láskyplně opla-
kávám? Pokolení, které v našich dnech
zmítaných všemi živly osudu, vylučuje bez-
prostřední návaznost a následování? Tito
básníci, jimž je cizí dychtivost po vněj-
ším světě s angažovaností širokých mas

Ještě s. odznaky sti a důstojnosti a zisku, básníci, kteří nežádají nic, než moci tvořit v tichém úsilí, ne bez utrpení do tvářet strofu za strofu, každý řádek prochnout hudbou, osvěžit barvami, rozžehnout obrazy. Upto střed našeho hlučícího dne tvořili společenství téměř mnišského řádu. Oni, vědoucí o rubu každodennosti, pro něž na světě nebylo nic důležitějšího, než něžný a přeci dunění času přetrvávající hlas, každý rým podrobuje se ostatním, oddává se onomu nepopsatelnému pohybu - jenž tišší než tón ve větru padajícího listu - se svým chvěním přeci dotýká i těch nejvzdálenějších duší. Jak povznášejíci, jak předobrazná byla pro nás mladá přítomnost těch věrných sobě samým. Oněch přísných služebníků a opatrovníků jazyka, kteří dali svou lásku jedině znělému, zvučícímu slovu. Slovu, jež platilo nikoliv době, dobovosti, časopisům, časnosti, nýbrž t r v a l é m u, přetrvávajícímu. Téměř zahanbuující bylo

pohlédnout na ně, neboť - jak tiše žili, jak nepozorovaně, jak neviditelně. Jeden jako venkovan, druhý nepatrným zaměstnáním, třetí putováním zzemí jako pašijový, trpící poutník; všichni ti, jež znal jen málokdo, avšak od těch nemnohých o to vášnivěji milováni. Jeden v Německu, onen ve Francii, jiný v Itálii a přeci každý z nich v jedné a téže vlasti, neboť žili jediné poezii. Vzdálení s. tak přísným odříkáním všeho efeméerního, formovali skrze uměleckou tvorbu k této podobě svůj vlastní život. Stále znovu se mi zdá obdivuhodné, že jsme v dobách naší mladosti měli mezi sebou takto neposkvorné básníky. Se ztajenou péčí si však kladu otázku: mohly by ještě i dnes, při nynějším způsobu života, který člověka škrtičsky vyhání z každého vnitřního usebrání jako lesní požár zvěř z jejích nejtajnějších úkrytů, takové lyrismem obtížené duše vůbec existovat? Mohly by být? Předobře vím, jak stále

Znovu zasahuje obdiv básníka čas a Goethova chvějivá útěcha: "...neboť země se zjevuje znovu, jak je jí předurčeno...".

Opět a opět budou povstávat takoví básníci v návratu plném milosti, neboť nesmrtelnost propůjčuje ještě čas od času tuto drahocennou záruku i nedůstojné době. A což je-li právě ta naše nepřející k nejčistšímu, nejodlehlejšímu, nedopřávající žádným způsobem čekání, kruhy a pouta, smysl a usebranost, jak bylo témuž dovoleno v ještě laskavém a mírném čase předválečné Evropy? Nevím, kolik dnes tito básníci, Valéry, Verhaeren, Rilke, Pascoli, Francis James, ještě znamenají, nakolik jsou generací pro dnešní dobu, již s postupujícími roky proniká sluchem namísto této drahé hudby klapot mlýnského kola propagandy a dvojí hřmění děl. Vím pouze a cítím povinnost vzdát dík nauce, která se svrchovaným spiklencetvím oblažuje přítomnost svatou dokonalostí uprostřed již zmechanizovaného světa.

Ohlížeje se zpětně na svůj život, vidím majetek sotva významnější, nežli že mi bylo dovoleno mnohému z nich být lidsky na blízkou a že na mé rané uctívání smělo navazovat trvalé přátelství. Z nich všech nežil možná nikdo tišeji, tajuplněji, neviditelněji, než Rilke - nebyla to však žádná úmyslná, chtěná, žádná kněžsky uchvacující samota, jaké třeba v Německu celebroval Stefan George. Tichost vyrůstala jaksi kolem něho, všude kam přišel a kde se nacházel. On sám ustoupil každému hluku, a právě tak své slávě - tomuto "souhrnu všech nedorozumění, jež se hromadila okolo jeho jména", jak se jednou krásně vyjádřil. Marně doléhající vlny novoty zaplavovaly pouze jeho jméno, nikoliv však jeho osobu. Rilke byl těžko k dosažení. Neměl žádný dům, žádnou adresu, kde by jej bylo možno vyhledat, žádný domov, žádné bydliště, žádné zaměstnání. Byl stále na cestách a nikdo, mnohdy ani on sám, nevěděl,

kde se ocitne příště. Pro jeho nesmírně senzi-
kabilní a tíživě citlivou duši byl každý
plán, pevné rozhodnutí, každý ztrnulý úmysl
a každé ohlášení už břemenem. Bylo tedy nut-
no se předem vzdát jenom té náhodě, že by
jej člověk potkal. Stál jsem v kterémsi ital-
ské galerii a cítil tichý přátelský úsměv,
aniž jsem si uvědomoval, od koho skutečně
pochází. Potom teprve bylo poznat jeho modré
oči s oblažujícím pohledem, které na sebe
upoutávaly nenápadně pozornost svým vnitřním
světlem. Právě tato nenápadnost a tichost
však byla nejhlubším tajemstvím jeho bytí.
Tisíce lidí míjelo tohoto mladého muže s
lehce melancholický svislým světlým knírem,
nijak zvláště nápadného, s obličejem trochu
slovanských rysů, aniž měli ponětí, že to to
je básník a k tomu jeden z největších bás-
níků našeho století. Jeho vyjimečnost byla
zřejmá často jen nejbližšímu společenskému
okruhu - ten neobyčejnější způsob jeho bytí.
Měl nepopsatelně tichý způsob projevu, při-

cházení. Vstoupil-li do místnosti, kde byla pohromadě nějaká společnost, událo se to do té míry nehlučně, že jej sotva kdo postřehl. Tiše naslouchaje si pak sedl, mnohdy bezděčně pozvedl čelo jakmile se zdálo, že jej něco zaměstnává a když on sám začal hovořit, tak vždy bez jakéhokoliv afektu či či tvrdého důrazu. Vyprávěl přirozeně a jednoduše, jako když matka vypráví svému dítěti pohádku a stejně láskyplně. Bylo podivuhodné sledovat, jak názorně utvářel a naplňoval smyslem i to sebemeně významné téma. Avšak sotva vycítil, že by byl ve větším okruhu středem pozornosti, skončil hovor a pohroužil se opět do svého mlčenlivého, pozorného naslouchání. V každém pohybu, v každém gestu byla tato tichá jemnost. Sám když se smál, byl tón jeho nikoliv pokryteckého smíchu právě jen naznačený. Cítil potřebu ticha a nic jej proto nevydésilo tou měrou, nežli hluk a v prostoru vnímání a cítění každá prudkost a

vehemence. "Oni mě vysilují, ti lidé, kteří své pocity zvracejí jako krev", řekl mi jednou, "a ruský naturel si lze proto připustit ne více, než jako obsah úplně malé likérové sklenky." Neméně než uměřenost v jeho jednání byla pro něj takřka fyzickou potřebou čistota, pořádek a klid. Rozrušilo jej na celé hodiny, musel-li jet v přeplněné pouliční dráze, či sedět v hlučícím hostinci. Všechno vulgární bylo pro něho nesnesitelné a ačkoliv žil ve velice chudých poměrech, nesl jeho oděv vždy pečet čistoty a vytríbeného vkusu. I obložení bylo důkladně promyšleným, zbásněným mistrovským dílem nenápadnosti, přeci však vždycky s nezřetelným, zcela osobním nezbytným malým doplňkem, který ho zřetelně těšil, jako např. tenký stříbrný náramek okolo zápěstí. Neboť svým estetickým smyslem pro náplň a symetrii docházel až k největší intimitě a osobitosti. Jednou, když odmítl právem mou pomoc jako nenále-

žitou, jsem v jeho bytě přihlížel, jak si před odcestováním chystal zavazadla. Bylo to jako kladení mozaiky, každou jednotlivou věc položil téměř něžně do starostlivě vyšetřeného prostoru. Byl bych se cítil provinile, kdybych byl přispěl na pomoc a narušil tak toto květenství pospolitosti. Tento jeho elementární smysl pro krásu provázel i druhořadé, nepodstatné detaily. Rukopisy byly psány kaligraficky okrouhlým druhem písma, starostlivě na nejkrásnější papír. S toutéž průkaznou vzorností se - jako pod dirigentovou taktovkou - řadil verš k verši. I pro ten nejbezvýznamnější dopis volil vybraný papír a jeho pravidelný, čistý a okrouhlý rukopis postupoval až na sám okraj. Nikdy, při sebemenším sdělení, si nedovolil nějaké přeškrtané slovo, nýbrž vždy, jakmile se mu nějaký výraz nebo věta nezdála dokonale přesná, psal s velkolepou trpělivostí celý dopis ještě jednou. Nikdy nedal Rilke z ru-

kou něco, co nebylo úplně dokončeno. Tato ztlumenost a současně koncentrovanost jeho bytí působila podmanivě na každého, kdo se ocitl v jeho blízkosti. Stejně jako bylo vyloučeno o Rilkově samém smýšlet ukvapeně, tak také každý ztratil v jeho chvělivě tiché přítomnosti všechnu svou přehli-
livost a domýšlivost. Neboť jeho umírněné chování působilo jako nějaká tajemná, trvale účinná morální síla. Po každém dalším rozhovoru s ním nebyl člověk schopen celé hodiny i dny jakékoliv hrubosti. Z druhé strany ovšem tato stálá mírnost jeho bytí, jeho ne zcela se odhalující vůle, ukládala každé zvláštní srdečnosti včasnou hranici. Věřím, že jen málokdo se směl chlubit, že je Rilkovým přítelem. V šesti zveřejněných svazcích jeho korespondence toto oslovení téměř nikdy nenajdeme a zdá se, že od svých školních let bratrsky důvěrným "Ty" nepoctil takřka nikoho. Připouštět si kohokoliv nebo cokoliv bylo

pro jeho mimořádnou senzibilitu neúnosné a zvláště mužské individuality mu působily přímo fyzickou nevolnost. Ženám se v rozhovoru poddával snáze. Jim psal mnoho a rád a projevoval se v jejich přítomnosti uvolněněji. Možná to bylo pro zastřenou barvu jejich hlasu, která mu dělala dobře, protože nepříjemnou hlasitost snášel jen stěží. Ještě ho vidím před sebou v rozmluvě s jedním vysokým aristokratem: schoulený do sebe, se skleslými rameny a pohledem občas upřeným kamsi vzhůru, neboť jeho oči nesměly prozradit, jak mnoho pod takovým nepříjemným falsetem trpěl. Ale jakým štěstím byla Kilkova přítomnost pro člověka, o němž smýšlel v dobrém. K tomu jsi pocítoval jeho vnitřní laskavost, která ačkoliv ve slovech i gestech úsporná, spočinula vždy jako hřejivý, uzdravující a posvěcující paprsek na nejniternější hladině duše. Paříž, to to město, jež znásobuje tep srdce, působilo na Kílka, plachého a

zdrženlivého mnohem větší činností.
Možná také proto, že jeho dílo a jeho jméno zde nebylo známé a on se v anonymitě cítil vždy svobodněji a šťastněji. Navštěvoval jsem jej tam ve dvou rozdílných pronajatých pokojích. Každý byl jednoduchý a bez ozdob a přece, jakmile jej ovládl básníkuv smysl pro krásu, získal si okamžitě osobitý ráz a poklid. Nikdy to nesměl být mohutný činžovní dům s hlučícími sousedy, raději starý, byť i méně pohodlný, v němž by se byl mohl cítit více jako doma. Všude kde byl si ihned uměl vytvořit smysluplně a svému bytí odpovídajícím způsobem vnitřní prostor, díky pořádku milovné energii. Obklopovalo jej minimum věcí, ale vždy zářily květiny ve váze nebo skleněné číši. Možná dárek od žen, možná jím saným s něhou vlastnoručně přinesené. Ze stěn svítily vždy knihy v krásných vazbách, nebo pečlivě zabalené. Neboť knihy miloval jako němá, mlčenlivá zvířata. Na psacím stole ležely -

- rovné jako svíce - knihy a pera, listy nepopsaného papíru seřazeny v pravém rohu. Ruská ikona, katolický krucifix, jež ho myslím doprovázely na všech cestách, dávaly tomuto pracovnímu koutu lehce religiózním charakter, ačkoliv jeho religióznost nebyla vázána na žádné určité dogma. Z každé jednotlivosti se dalo tušit, s jakou něhou a pečlivostí byla vyvolena a opatrována. Když někomu vracel půjčenou knihu, nebylo ihned zřetelné, zda je to ona. Byla totiž zabalena do hedvábného papíru, bez nejmenšího pomačkání a jako nějaká pozornost k svátku převázána ozdobnou stuhou. Ještě si vzpomínám, jak mi jako drahocenný dar přinesl do mého pokoje rukopis "Písně o lásce a smrti" a dodnes opatruji stuhu, již byl rukopis převázán.

Ale nejkrásnější bylo procházet se s Ril-
kem po Paříži. Neboť to znamenalo vidět
v plném významu a týmž osvětlujícím zra-

ken i to nejméně postřehnutelné. On ro-
roval každou maličkost a sám rád poloplas-
ně předčítal nápisy na firemních štítech,
neboť mu svým rytmem připomínaly klinkání
zvonků. Poznávat a znát Paříž až do nej-
zazších zákoutí byla jeho vášně, téměř je-
diná, jakou jsem u něho postřehl. Při jed-
nom setkání u našich společných přátel
jsem mu vyprávěl, jak jsem den před tím
narazil náhodou na staré hradby hřbitova
de Picpus, kde ležely poslední oběti guillo-
tiny, mezi jinými André Chenier. Popisoval
jsem mu ten malý, travou zarostlý palouk
s poničenými hroby, jež vyhlížely jako vzác-
ní cizinci a jak jsem potom na zpáteční ces-
tě v jedné uličce spatřil otevřenou branku
klášterní ambit, kde se v kruhu procházely
novicky - jako v nějakém blaženém smu - jen
tiše, mlčky, s růžencem v ruce. Jakkolov
jindy zřídka, byl tentokrát tenhle tichý,
dokonale se ovládající muž. poněkud netrpě-
livý: přál by si jej vidět, hrob André Che-

niera a klášter. Zda bych jej tam nechtěl zavést. Šli jsme hned příští den. Užaslý stanul zaraženě nad tímto osamělým hřbitovem a nazval jej "nejlyričtějším místem Paříže". Když jsme však přicházeli ke klášteru, byla brána zavřená. Tu jsem mohl vyzkoušet jeho trpělivost, již v životě samém ovládal s nemenším mistrovstvím než v tvorbě. "Čekajme na příležitost", řekl. A s lehkou skloněnou hlavou se postavil tak, aby mohl nahlédnout dovnitř, až by se brána otevřela. Stáli jsme tam asi 20 minut, když v tom přešla napříč přes ulici řádová sestra a zazvonila. "Teď", oddychl si tiše a pohnul se. Ale sestra, která si povšimla jeho tiché zvědavosti, neboť, jak jsem již řekl, atmosféru kterou vyzařoval, vycítil člověk už z dálky, přistoupila k němu a tázala se, zda na někoho čeká. Usmál se na ni měkce, tím plachým úsměvem, který si ihned získával důvěru a s otevřenou srdečností řekl, že by rád viděl křížovou chodbu. Sestra

usmívajíc se sama k sobě, lituje, ale vpustit jej nesmí. Přeci však mu radí, aby přešel k vedlejšímu zahradnímu domku, z jehož oken v horním patře je na ambient docela pěkný pohled. A tak se, jako mnohdy předtím, splnilo jeho přání i tentokrát.

Ještě vícekrát se naše cesty křížily. Kdykoliv ale myslím na Rilka, vidím jej v Paříži, neboť prožití jejích nejtragičtějších hodin zůstal ušetřen.

První hodiny války

V těchto prvních válečných týdnech r. 1914 se pozvolna stalo nemožným vést s kýmkoliv rozumný rozhovor. Ti nejmírnější, ti nejdobromyslnější byli oparem krve jako opilí. Přátelé, jež jsem vždy znal jako nepopiratelné individualisty a duchovní anarchisty, změnili se přes noc ve fanatické patrioty a z patriotů v bezuzdné okupanty. Každá rozmluva končila buď v pitomých frázích jako: "...kdo neumí nenávidět, ten také neumí správně milovat...", nebo v jiných nesmyslných prohlášeních. Kamarádi, s nimiž jsem za ta léta neměl ani jedinkrát různé, obviňovali mě najednou zcela hrubě, že už nejsem více Rakušanem. Musel jsem se vrátit přejít přes Belгии nebo Francii. Ano, dokonce mi obezřele naznačovali, že na člověka takových náhledů /jako např. ten, že válka je zločin/ musí vlastně upozornit úřady, neboť "Defaitisté" /poraženci/ - to krásné označení bylo vynalezeno právě ve Francii - jsou bezesporu vždy největšími

Zrádci národa. Zbývalo jediné: stáhnout se do sebe a mlčet, dokud ti druzí horečně blouznili a běsnili. Nebylo to lehké. Neboť žít o samotě v exilu / což jsem poznal dokonale / nebylo tak hrozné, jako sám ve vlastní zemi. Ve Vídni se mi všichni staří přátelé odcizili a k navázání nových přátelství byla teď ta nejméně vhodná doba. Jediný, s kým bylo možno hovořit ze zárukou plného niterného porozumění, byl Rilke. Podařilo se vyžádat jej z aktivní služby pro práci ve válečném archivu, který byl do Vídně přestěhován. Neboť jeho přecitlivělým nervům způsoboval smut a lomoz skutečnou psychickou nevolnost a byl by býval tím nejnemožnějším vojákem. Musím se chtěj nechtěj snát, když si ho vybavím v uniformě. Jednoho dne slyším klepání na dveře. Vstoupil nějaký voják, značně bázlivý. V příštím okamžiku jsem se vyděsil: byl to Rilke ve vojenském. Vypadal k pláči nemotorně, se stísněným hrdlem, zničený už i jen pomyšlením musit

se uctivě, se sraženými podpadky hlásit každému kolemjdoucímu důstojníku. A protože ve svém magickém tíhnutí k dokonalosti se snažil příkladně přesně provádět mimo jiné i tyto nicotné formalisty služebního řádu, nalézal se ve stavu ustavičného zděšení. "Měl jsem vojenskou uniformu v nenávisti už na kadetce", řekl mi jednou stísněně. "Věřil jsem, že jsem jí unikl navždy. A teď znovu, po téměř čtyřiceti letech!" Naštěstí se našly pomocné ruce, jež ho ochránily a on byl díky důkladnému lékařskému vyšetření z vojenské služby propuštěn. Ještě jednou přišel do mého pokoje - to už opět v civilních šatech - rozloučit se. Měl bych spíše říci: veplul jako vzduch /ostatně tak nepopsatelně nezvučně přicházel vždy/. Chtěl mi ještě jednou poděkovat, protože jsem se pokusil s pomocí R. Rollanda zachránit v Paříži jeho zabavenou a poničenou knihovnu.

Poprvé už nevypadal mladě. Myšlení na tu hrůzu ho vyčerpalo. "Do ciziny" - povzdechl

si - "kdyby tak jenom člověk mohl do ciziny! Válka je vždycky vězení." Po tom se rozloučil. Byl jsem zase úplně sám. Po několika týdnech jsem se přestěhoval na jedno předměstí, rozhodnut vyhnout se této davo-
vé psychóze, abych uprostřed války začal svůj osobní boj - boj proti rozumu, zvrhlému v šílenství.

Stefan Zweig: DIE WELT VON GESTERN, Fischer Taschenbuch Verlag 1975. Úryvky z kapitoly "Paris, die Stadt der ewigen Jugend" a "Die ersten Stunden des Krieges" přeložila: Maria Šimánková

enato VII

jaro

Olomouc

88

Morava

